

Gençlerde Depresyon, Anksiyete, OKB ve Yaşantısal Kaçınma Arasındaki İlişkilerin Düşük ve Yüksek Düzeyli COVID-19 Korkusu

A Comparison of the Relationship Between Depression, Anxiety, OCD and Experiential Avoidance in Youth in the Context of Low and High Level of COVID-19 Fear

Hümevra Veyis
Millî Eğitim Bakanlığı, Erzurum, Türkiye

Kasım Karaca
Millî Eğitim Bakanlığı, Erzurum, Türkiye

Öz

Koronavirüs hastalığına (COVID-19) bağlı olarak gelişen korku düzeyinin gençlerde çeşitli psikolojik rahatsızlıkların oluşması bakımından önemli bir risk kaynağı oluşturacağı ve bu riskin artması noktasında ergenlerin sahip olduğu psikolojik niteliklerin önemli bir rolü olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmada yüksek ve düşük COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde depresyon, anksiyete ve OKB belirtileri arasında yaşantısal kaçınmanın aracı rolü ayrı ayrı incelenmesi amaçlanmıştır. Toplam 643 ergenden oluşan Türk örnekleme 330 yüksek ve 820 düşük COVID-19 korkusuna sahip olan ergen ile çalışılmış ve veri toplama süreci online olarak gerçekleştirilmiştir. Veri analizinde değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı yordayıcı etkilerin belirlenmesi amacıyla yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Araştırma sonuçları yüksek COVID-19 korkusuna sahip olan ergenlerin depresyon, anksiyete, yaşantısal kaçınma ve OKB belirtileri arasındaki ilişkilerin düşük korku düzeyine sahip olanlara göre belirgin düzeyde farklılaştığını göstermiştir. Bu kapsamda yüksek COVID-19 korkusunun gençlerde psikolojik belirtiler ve OKB açısından önemli bir risk faktörü olduğu değerlendirilmiş ve bu bulgu ilgili alan yazın bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 korkusu, yaşantısal kaçınma, depresyon, OKB

ABSTRACT

It is thought that the level of fear that develops due to coronavirus disease (COVID-19) will be an important source of risk for the development of various psychological disorders in young people, and the psychological qualities of adolescents may play an important role in increasing this risk. In this context, this study aimed to examine separately the mediating role of experiential avoidance between depression, anxiety and OCD symptoms in young people with high and low fear of COVID-19. In the Turkish sample consisting of a total of 643 adolescents, 330 adolescents with high and 820 low fear of COVID-19 were studied and the data collection process was carried out online. Structural equation modeling was used in data analysis to determine the direct and indirect predictive effects between variables. Research results showed that the relationships between depression, anxiety, experiential avoidance and OCD symptoms of adolescents with high fear of COVID-19 differ significantly compared to those with low fear levels. In this context, high fear of COVID-19 was evaluated to be an important risk factor for psychological symptoms and OCD in young people, and this finding was discussed in the context of the relevant literature.

Keywords: Fear of COVID-19, experiential avoidance, depression, OCD

Bu makale

Geliş Tarihi/Received 09.01.2024
Kabul Tarihi/Accepted 27.06.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
İsim soyisim: Hümevra Veyis
E-mail: veyishum@gmail.com

Cite this article

Veyis, H. & Karaca, K. (2024). Gençlerde depresyon, anksiyete, OKB ve yaşantısal kaçınma arasındaki ilişkilerin düşük ve yüksek düzeyli COVID-19 korkusu bağlamında karşılaştırılması. *Süreklî Eğitim Dergisi*, 1(1), 36-45.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Çin’de başlayarak bütün Dünya’da hızla yayılan ve yaklaşık olarak altı milyon insanı etkileyen ve binlerce insanın yaşamına mal olan Koronavirüs hastalığı (COVID-19) fiziksel ve tıbbi etkilerinin yanında bireyler üzerinde çok yönlü psiko-sosyal etkilerde bırakan bir rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2020; Wang, Zhang, Zhao, Zhang & Jiang, 2020). Doğal olarak salgının yayılma şiddeti ve hastalar üzerinde bıraktığı etkilerden dolayı öncelikle tıbbi sonuçlarına odaklanılmış olsa da psiko-sosyal sonuçları daha fazla konuşulur olmaya başlanmıştır (Pakpour & Griffiths, 2020; Seçer ve Ulaş, 2020; Liu, Bao, Huang, Shi & Lu, 2020). Karantina gibi kısıtlayıcı unsurlar, sosyal mesafe kuralları, temizliğe verilen abartılı önem ve gerek medyada gerekse de ebeveynler tarafından sergilenen tutumların yarattığı korku ve stresin ergenleri yakın gelecekte salgının ikincil etkileri olan psiko-sosyal sonuçlarla karşı karşıya bırakacağı düşünülmektedir (Dalton, Papa & Stein et al. 2020; Lin, 2020; Seçer & Ulaş, 2020, Liu et al. 2020). Bu nedenle salgın sürecinin yarattığı tedirginlik ve belirsizliğin tetiklediği korkuya bağlı olarak gençlerde psikolojik ve psikiyatrik sonuçlar gelişmesi beklenebilir (Benersee, 2020; Ornell, Schuch, Sordi & Kessler, 2020). Özellikle salgının hemen başlarında kontrolsüz bir şekilde medyaya yansıyan görüntülerin her yaşta bireyde yarattığı tedirginliğin (Wang, McKee, Torica and Stuckler, 2019), ülkelerin başvurduğu katı tedbirler ve uzmanların temizliğe ve bulaşmaya yönelik yoğun vurguları ve sürecin içermiş olduğu belirsizliğin gençlerde salgın kaynaklı tedirginlik ve korkuyu artırdığı düşünülmektedir (Brooks et al. 2020; Dalton et al. 2020; Seçer & Ulaş, 2020). Yetişkinlerin COVID-19’un sonuçlarıyla ve diğer problemlerle meşgul olmaları ise çocuklarda ortaya çıkması muhtemel psikolojik semptomları önemli oranda gözden kaçırmalarına sebep olabilir (Stein, Lehtonen, Harvey, Nicol-Harper & Craske, 2009). Bu durum COVID-19 salgınının beraberinde paralel halk sağlığı sorunlarına da zemin oluşturabileceği şeklinde düşünülebilir (Yao, Chen, XU, 2020).

Bireyin kendini tehlikeli durumlarla karşı karşıya hissettiğinde ortaya koyduğu bir savunma mekanizması olarak tanımlanan korku, bireyi hayatta kalmaya yönelik çabalara yönlendirmektedir (Garcia, 2017; Shin & Liberzon, 2010). Ancak, orantısız korku düzeyi anksiyete, depresyon ve OKB başta olmak üzere birçok psikolojik rahatsızlığa davetiye çıkarabilir (Oosterhoff, 2020; Ornell ve diğ. 2020; Shigemura, Ursano, Morganstein, Kurusawa & Benedek, 2020). Dolayısıyla COVID-19’a bağlı olarak gelişen yoğun korkunun gençlerde kalıcı nitelikli ikincil sonuçları tetikleyebileceği düşünülmektedir. Önceki salgınlara (Ebola vb.) yönelik araştırma sonuçlarının bu görüşü desteklediği gözlenmiştir (Shigemura et al., 2020; Schultz, Cooper, Baingana, Oguendo & Espinal, 2013; Reardon, 2015).

Salgından kaynaklanan korkunun gençlerde özellikle OKB semptomları ile ilişkili olması beklenmektedir. Çünkü hastalığın bulaşma ihtimaline ilişkin yoğun düşünceler, el yıkama gibi davranışlar ve maske-dezenfektan, gıda vb. malzemelerin istiflenmesine ilişkin davranışların özellikle OKB belirtilerinin gelişmesine zemin oluşturması beklenmektedir (Oosterhoff, 2020; Seçer & Ulaş, 2020). Ayrıca salgın sürecinin gençler için travmatik bir olay olma ihtimali de göz önünde bulundurulduğunda OKB riski daha da artabilir. Çocukluk dönemi travmatik yaşantılarının yetişkinlik döneminde ortaya çıkan OKB rahatsızlığı ile yakından ilişkili olduğunu gösteren araştırma sonuçlarının (Brigs & Price, 2009) bu görüşü desteklediği söylenebilir.

COVID-19’a bağlı olarak gelişen korkunun halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini değerlendirmek için henüz yeteri düzeyde epidemiyolojik çalışma bulunmamasına karşın sınırlı çalışmalar olumsuz tabloya işaret etmektedir. Wang, Pan, Wan, Tan, Xu ve Ho (2020) ve Shigemura et al. (2020) Covid-19 korkusu yaşayan bireylerde yoğun anksiyete ve depresif belirtilerin, Brooks, Webster, Smith, Woodland, Wessely ve Greenberg (2020) yalnızlık, anksiyete, uyku sorunları ve öfke gibi yoğun duygusal ve davranışsal sorunların, Xiang, Yang, Zhang Zhang ve Cheung (2020) depresyon, anksiyete bozuklukları, TSSB, paranoid ve psikotik bozukluklar ve hatta intiharın, Seçer ve Ulaş (2020) ise OKB belirtilerinin görülebileceğini raporlamışlardır. Wang et al. (2020) ve Park & Park (2020) ise COVID-19 korkusundan dolayı diğer bazı sağlık problemlerine ilişkin belirtiler (grip, nezle vb.) gösterenlerde belirtilerin benzerliğinden kaynaklanan yoğun bir korku ve stresin de ortaya çıkabileceğini ve bu durumun psikolojik semptomları kötüleştirebileceğini bildirmişlerdir. Dolayısıyla COVID-19’a bağlı olarak gelişmesi muhtemel korku düzeyinin psikolojik semptomlar ile ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. WHO (2020) tarafından enfeksiyona karşı özellikle el yıkama, dezenfektan, sosyal mesafe ve maske kullanımının en etkili yöntemler olduğunun belirtilmiş olması hatta birçok ülkede maske ve eldiven kullanımının zorunlu hale getirilmesinin yararlı sonuçları bulunmakla birlikte korku ve tedirginliğin artmasına zemin oluşturacağı düşünülmektedir ancak sorunun bu yönü salgının ciddiyeti ve önlemlerin aciliyeti nedeniyle önemli oranda ihmal edilmektedir (Seçer & Ulaş, 2020). Bu anlamda salgın öncesinde genel popülasyon da yaygınlığı % 2-3 düzeyinde bulunan OKB’nin gençlerin yaşayacağı korkunun düzeyine bağlı olarak önemli oranda artış göstereceği düşünülmektedir (Benerjee, 2020).

Bu açıdan bakıldığında salgın her yönüyle gençleri olumsuz etkileme gücüne sahip bir problem olarak görünmektedir. Olumsuz ve travmatik nitelikli çocukluk dönemi yaşantılarının yetişkinlik döneminde gözlenen OKB benzeri rahatsızlıklar ile ilişkisini ortaya koyan araştırma sonuçlarından (Brigs & Price, 2009) hareketle gençlerin sahip olduğu psikolojik niteliklerin taşımış oldukları risk faktörünü artırabileceği değerlendirilmektedir. Bu anlamda COVID-19 korkusunun OKB üzerindeki etkisi üzerinde belirleyici bir faktör olarak yaşantısal kaçınma gösterilebilir. Hayes et al. (1996) yaşantısal kaçınmayı, olumsuz olarak değerlendirilen duygu, düşünce, anı ve bedensel hisleri deneyimlemede isteksizlik ve bu deneyimlerin sıklığını ya da etkisini azaltmak için gösterilen tepkiler olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bireyin olumsuzluklar karşısındaki katı, sabit ve sürekli olarak benimsediği bir tutum olarak da ifade edilmekte ve bu yönüyle çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkilendirilmektedir (Ottenbreit ve Dobson, 2004). Olumsuz deneyimleri kontrol etmek veya ortadan kaldırmak için kullanılan dikkat dağıtma, baskılama, inkâr veya bastırma gibi yaşantısal kaçınma stratejileri, uzun vadede kişilerin kaçındığı deneyimlerin devam etmesine ve bunlara ilişkin problemlerin artmasına yol açmaktadır (Brigs and Price, 2009; Hayes, Strosahl ve Wilson, 2012). Dolayısıyla yüksek düzeyli COVID-19 korkusunun gençlerde yaşantısal kaçınma tepkilerini artıracığı ve bu kaçınmanın ilerleyen süreçte çeşitli psikolojik problemlere zemin oluşturabileceği ve hatta bu problemlerin kronikleşmesine de sebep olabileceği değerlendirilmektedir. Bu anlamda gençlerin içinde bulunduğu korkunun düzeyini belirlemenin ve hangi düzeyde nasıl bir etkilene gösterebileceklerinin belirlenmesinde özellikle önleyici çalışmaların şekillendirilmesi noktasında yararlı sonuçları olacağı düşünülmektedir.

Yukarıda çizilen çerçeve doğrultusunda bu araştırmanın amacı düşük ve yüksek COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde COVID-19 korkusu ile depresyon, anksiyete ve OKB arasında ki ilişkileri ayrı ayrı incelemek ve bu ilişkilerde yaşantısal kaçınmanın aracılık rolünü belirlemektir. Düşük ve yüksek düzeyli COVID-19 korkusunun OKB ve psikolojik semptomlar ile olan ilişki ağlarını belirlemek hem salgının epidemiyolojisini hem de halk sağlığı üzerinde ki olası etkilerinin analiz edilmesine yönelik bilgi birikimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çoğu ruh sağlığı probleminin çocukluk dönemi yaşantıları ile güçlü ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda (Golberstein, Wen & Miller, 2020) çocukların ruh sağlığı noktasındaki sorun ve ihtiyaçlarının erken tanınmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bakış açısındaki bu genişlemenin önleme ve rehabilite etmeye yönelik eylem planlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma sürecinde aşağıda verilen sorulara yanıt aranmıştır.

1. Düşük ve yüksek düzeyli COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde COVID-19 korkusu ile depresyon, anksiyete ve OKB arasındaki ilişkiler ne düzeydedir?
2. Düşük ve yüksek düzeyli COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde COVID-19 korkusu ile depresyon, anksiyete, yaşantısal kaçınma ve OKB arasındaki ilişki katsayıları farklılaşmakta mıdır?
3. Düşük ve yüksek düzeyli COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde yaşantısal kaçınmanın COVID-19 korkusu ile depresyon, anksiyete ve OKB arasındaki ilişkilerde aracılık rolü var mıdır ve korku düzeyine göre aracılık katsayıları değişkenlik göstermekte midir?

Yöntem

Katılımcılar

Bu araştırma ilişkisel ve nedensel karşılaştırma deseninde tasarlanmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın katılımcıları iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta yer alan katılımcılar yüksek COVID-19 korkusuna sahip olanlardır. Bu grupta yer alan gençler yaşları 13-18 arasında değişen (m=15.47, df=1.25) toplam 218 kişiden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan katılımcıların % 52.1'i kızlardan ve % 47.92u erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların % 17'si herhangi bir psikolojik tedavi görmüş/gördüğünü belirtmişlerdir. Ayrıca % 36'sında yüksek düzeyde, % 42'sinde orta düzeyde ve % 22'sinde düşük düzeyde OKB belirtileri saptanmıştır. Depresyon-anksiyete belirtileri açısından ise grubun % 38'inde yüksek düzeyde, % 47'sinde orta düzeyde ve % 15'inde düşük düzeyde bir dağılım saptanmıştır.

İkinci grupta yer alan katılımcılar ise düşük COVID-19 korkusuna sahip olanlardır. Bu grupta yer alan gençler yaşları 13-18 arasında değişen (m=16.21, df=1.84) toplam 586 kişiden oluşmaktadır. Bu gruptakilerin % 51.3'ü erkeklerden ve % 48.7'si kızlardan oluşmaktadır ve % 7'si herhangi bir psikolojik tedavi görmüş/gördüğünü belirtmiştir. Bu gruptakilerin % 12'sinde yüksek düzeyde, % 24'ünde orta düzeyde ve % 64'ünde düşük düzeyde OKB belirtileri saptanmıştır. Ayrıca % 13'ünde yüksek düzeyde, % 24'ünde orta düzeyde ve % 63'ünde düşük düzeyde depresyon-anksiyete belirtileri saptanmıştır.

Veri Toplama Araçları

COVID-19 Korkusu Ölçeği: COVID-19 salgınına bağlı olarak gelişen korku düzeyini ölçmek üzere Ahorsu et al. (2020) tarafından geliştirilmiş ve Seçer & Ulaş (2020) tarafından çocuk ve gençlere yönelik olarak Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçek Türkçe formunda dördümlük likert tipinde ve 7 maddeden oluşmaktadır ($\chi^2/sd=2.10$, REMSEA: .041, RMR: .037, SRMR: .040, CFI: .99). Alınan puanlar 7-28 arasında değişmektedir ve 20 puan üzerinde olanlar yüksek korku düzeyine sahip olarak değerlendirilmektedir.

Yaşantısal Kaçınma Ölçeği: Sahdra et al. (2016) tarafından bireylerin çeşitli yaşantılar karşısındaki kaçınma tepkilerini belirlemek üzere geliştirilmiş olan likert tipi ölçme aracıdır. Ölçek altı alt boyut ve 30 maddeden oluşmaktadır ($\chi^2/sd=2,41$; REMSEA: .071, RMR: .073, SRMR: .070, CFI: .98). Ölçekten alınabilecek puanlar 30 ile 120 arasında değişmektedir ve her bir alt boyuttan alınan puanların yüksekliği yaşantısal kaçınmaya işaret etmektedir.

Çocuklar için Depresyon ve Anksiyete Ölçeği: Ebesutani et al. (2012) tarafından geliştirilmiş ve Ay et al. (2017) tarafından 9-18 yaş aralığında bulunan çocuklara yönelik olarak Türk kültürüne uyarlanmıştır ($\chi^2/sd=1.49$; REMSEA: .071, RMR: .065, SRMR: .070, CFI: .98). Ölçek toplam 25 madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır ve alınan puanlar 25 ile 100 arasında değişmektedir. Ölçekten ve alt boyutlardan alınan puanların yüksekliği depresyon ve anksiyete belirtilerinin yüksekliğine işaret etmektedir.

Obsesif Kompulsif Bozukluk Ölçeği Çocuk Formu: Çocuk ve ergenlerde OKB belirtilerini belirlemek üzere geliştirilen (Foa et al. (2010) ve Seçer, (2014) tarafından Türk kültürüne uyarlanan öz bildirim dayalı likert tipi 21 madde ve altı alt boyuttan oluşan bir ölçme aracıdır. Ölçekten alınabilecek puanlar 21-84 arasında değişmektedir ve ölçekten ve alt boyutlardan alınan puanların yüksekliği obsesif ve kompulsif belirtilerin yüksekliğine işaret etmektedir.

Verilerin Analizi

Araştırma öncelikle Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulundan araştırma uygunluk izni alınması ile başlamış ve ikinci aşamada yerel yöneticilerden araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli olan izinler sağlanmıştır. Veri toplama aşamasında Türkiye’de 20 yaş altı bireyler için sokağa çıkma yasağı uygulanması nedeniyle online veri toplama yoluna gidilmiştir. Online form hem ebeveynler hem de katılımcılar için bilgilendirici onam, gönüllü katılım ve yasal izin süreçlerini de içerecek şekilde uygulanmıştır. Bu kapsamda online veri toplama linki ebeveynlerin mail ve akıllı telefonlarına yönlendirilmiş ve onların onayları doğrultusunda veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda veri toplama sürecinde okul psikolojik danışmanları ve Atatürk University Child and Adolescent Psychiatry kliniği veri tabanından yararlanılmıştır. Okul psikolojik danışmanları okul popülasyonuna ulaşılmasında katkı sağlamışlardır. Veri toplama süreci 20 gün içinde tamamlanmıştır. Veri toplama ve derleme işlemleri psikoloji ve psikolojik danışmanlık (Counseling) alanında uzmanlık düzeyine sahip olan üç araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Online olarak toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve analiz için incelenmiştir. Bu kapsamda ölçekler online olarak doldurulduğu ve her soruya yanıt verme zorunluluğu bulunduğu için kayıp veri oluşmamıştır. Bu nedenle doğrudan uç değer, normallik ve homojenlik testleri uygulanmıştır. DFA analizleri yapılırken LISREL programında her bir maddenin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını kontrol etmek için çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 aralığında olduğu teyit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin %1 güven aralığı için istatistikî değer aralığının ± 1.96 , %5 güven aralığı için ise ± 2.58 limitlerinde yer alması verilerin normal dağılımı açısından önemlidir (Gravetter ve Wallnau, 2014; Liu, Marchewka, Lu ve Yu, 2005; Trochim ve Donnelly, 2006). Bu doğrultuda yüksek düzeyde COVID-19 korkusu yaşayan grupta toplam 11 kişinin ve düşük düzeyde COVID-19 korkusu yaşayan grupta ise toplam 23 kişiye ait veriler parametrik koşulları ihlal ettiği için veri setinden çıkarılmıştır.

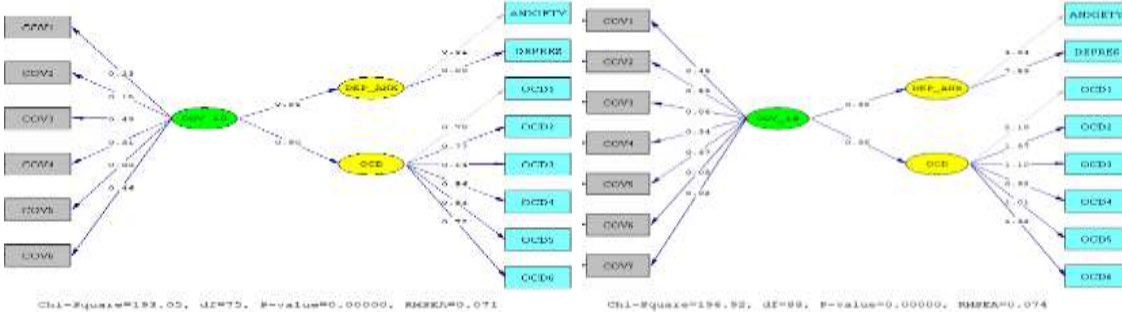
Parametrik koşulların sağlanmasından sonra araştırma sorularına yanıt aramak için her iki grupta da ayrı ayrı doğrulayıcı ölçme modelleri test edilerek değişkenler arası model uyumları incelenmiştir. Ölçme modellerinin doğrulanması yapısal eşitlik modellerinin test edilmesi için önemli bir ön koşuldur (Seçer, 2015). Doğrulayıcı ölçme modelinde 4 farklı örtük değişken (COVID-19, Yaşantısal Kaçınma, Depresyon ve Anksiyete, Obsesif Kompulsif Bozukluk) ve bu örtük değişkenlerin temsil ettiği 21 gözlenen değişken kullanılmıştır. Yüksek COVID-19 korkusuna sahip olan grupta ölçme modeline ilişkin uyum indeksleri ($\chi^2/sd=1.81$; REMSEA: .064, RMR: .034, SRMR: .036, NFI: .96, CFI: .96, GFI: .93) ve Düşük COVID-19 korkusuna sahip olan grupta ölçme modeline ilişkin uyum indeksleri ($\chi^2/sd=1.76$; REMSEA: .069, RMR: .032, SRMR: .036, NFI: .95, CFI: .96, GFI: .92) olarak belirlenmiştir. Söz konusu uyum indeksleri her iki grupta da değişkenler arası model uyumunun iyi düzeyde olduğu ve tüm örtük değişkenlerin temsil ettikleri gösterge değişkenlerle ve diğer örtük değişkenlerle iyi uyum düzeyine sahip şeklinde değerlendirilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Ölçme modellerinin doğrulanmasından sonra her iki grupta da araştırma sorularına yanıt aramak için üç farklı model test edilmiştir. Bu kapsamda Model 1’de COVID-19 korkusu ile OKB ve depresyon-anksiyete arasındaki yordayıcı ilişkiler, Model 2’de COVID-19 korkusu ile OKB ve depresyon-anksiyete arasındaki ilişkide yaşantısal kaçınmanın doğrudan ve dolaylı rolü ve Model 3’de yaşantısal kaçınmanın değişkenler arasındaki tam aracı rolü incelenmiştir. Yapısal Eşitlik Modellemesinde model uyumu için farklı uyum indeksleri kullanılmıştır. Kullanılan uyum indeksleri sırasıyla CFI, NFI, GFI, AGFI, RMR, SRMR, RMSEA ve χ^2 değerleridir.

Bulgular

Araştırma bulguları kurgulanmış modeller bağlamında düşük ve yüksek COVID-19 korkusuna sahip olanlar bağlamında aşağıda sunulmuştur.

Model 1. Düşük ve yüksek düzeyli COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde depresyon, anksiyete ve OKB arasındaki ilişkiler ne düzeydedir? Şeklinde kurgulanan araştırma sorusu bağlamında düşük ve yüksek COVID-19 korkusuna sahip olan gençler için iki farklı model tasarlanmış ve test edilmiştir. Şekil 1 yüksek düzeyli korkuya sahip olanlarda COVID-19 korkusu ile OKB arasındaki ilişkiye ve Şekil 2 düşük düzeyli korkuya sahip olanlarda COVID-19 korkusu ile OKB arasındaki ilişkiye ilişkin bulguları içermektedir.

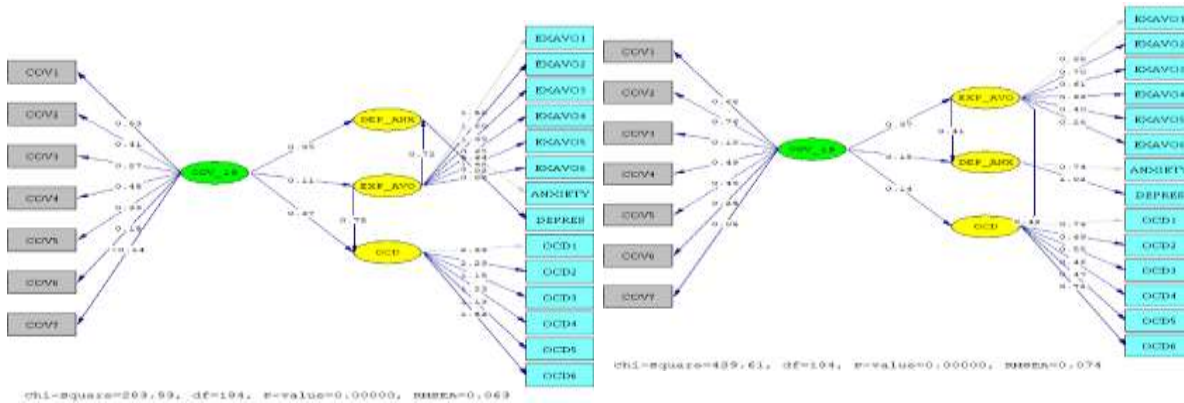
Şekil 1: Yüksek Korku Düzeyi

Şekil 2: Düşük Korku Düzeyi

Şekil 1 incelendiğinde yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde COVID-19 korkusunun OKB üzerinde ($\beta = .90$, $p < .01$, % 81) ve depresyon-anksiyete üzerinde ($\beta = .96$, $p < .01$, % 92) pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Şekil 2 incelendiğinde ise düşük düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde COVID-19 korkusunun OKB üzerinde ($\beta = .36$, $p < .01$, % 13) ve depresyon-anksiyete üzerinde ($\beta = .38$, $p < .01$, % 14) pozitif yönlü ve anlamlı bir yordayıcılığa sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yordama katsayıları incelendiğinde yüksek düzeyli korkuya sahip olan grupta COVID-19’un OKB ve depresyon-anksiyete üzerindeki açıklayıcılık katsayılarının düşük korku düzeyine sahip olan gruptakilere göre belirgin olarak çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç yüksek düzeyde korkuya sahip olan gençlerin taşıdığı riskin düşük düzeyli korkuya sahip olanlara göre önemli düzeyde daha yüksek olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Model 2. Düşük ve yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde COVID-19 korkusu ile depresyon, anksiyete ve OKB arasındaki ilişkide Yaşantısal kaçınmanın modele eklenmesi ile belirgin bir farklılaşma görülmekte midir?

Model 1 olarak kurgulanan modellere *yaşantısal kaçınma* değişkeni dâhil edilerek her iki grup için de ayrı ayrı test edilmiştir. Kısmi aracılık ilişkileri olarak tanımlanan bu modellere ilişkin bulgular yüksek düzeyde olarak sunulmuştur.

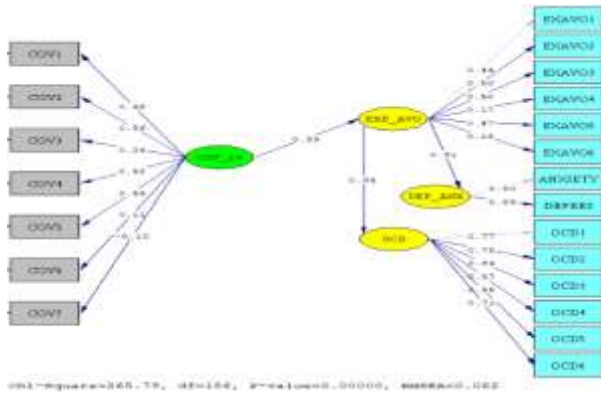
Şekil 3: Yüksek Korku Düzeyi

Şekil 4: Düşük Korku Düzeyi

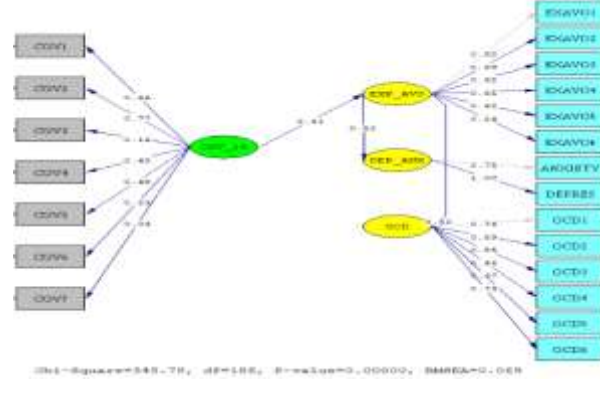
Şekil 3 incelendiğinde yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde COVID-19 korkusunun depresyon-anksiyete üzerindeki açıklayıcılık katsayısının Model 1’de ulaşılan % 92’nin aksine Model 2’de ($\beta = .39$, $p < .01$, % 15) düzeyine ve OKB üzerindeki açıklayıcılık katsayısının Model 1’de ulaşılan % 812’in aksine Model 2’de ($\beta = .37$, $p < .01$, % 14) düzeyine gerilediği görülmektedir. Ayrıca COVID-19 korkusunun Model 2’ye dâhil edilmiş olan yaşantısal kaçınma üzerinde ($\beta = .11$, $p < .01$, % 2) pozitif yönlü ve anlamlı yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Aynı modelde yaşantısal kaçınmanın depresyon-anksiyete üzerinde ($\beta = .72$, $p < .01$, % 52) ve OKB üzerinde ($\beta = .75$, $p < .01$, % 56) pozitif yönlü ve anlamlı yordayıcılığa sahip olduğu görülmektedir.

Düşük düzeyli COVID-19 korkusuna sahip gençlerin bulunduğu grupta ise yaşantısal kaçınmanın modele eklenmesi ile birlikte COVID-19 korkusunun depresyon-anksiyete üzerindeki etkisi Model 1’de ulaşılan % 14’e karşın Model 2’de ($\beta = .18$, $p < .01$, % 3) düzeyine ve OKB üzerindeki etkisi Model 1’de ulaşılan % 13’ün aksine Model 2’de ($\beta = .14$, $p < .01$, % 2) düzeyine gerilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca COVID-19 korkusunun Model 2’ye dâhil edilmiş olan yaşantısal kaçınma üzerinde ($\beta = .37$, $p < .01$, % 13) pozitif yönlü ve anlamlı yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Aynı modelde yaşantısal kaçınmanın depresyon-anksiyete üzerinde ($\beta = .41$, $p < .01$, % 17) ve OKB üzerinde ($\beta = .42$, $p < .01$, % 17) pozitif yönlü ve anlamlı yordayıcılığa sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 2 ve Şekil 3’de yer alan bulgular göz önünde bulundurulduğunda Yaşantısal kaçınma değişkeninin modele dahil edilmesi ile birlikte COVID-19 korkusunun depresyon-anksiyete ve OKB belirtileri üzerinde ki doğrudan etkisine ilişkin yordama katsayılarında belirgin bir değişim gözlemlendiği ve bu değişimin Yaşantısal kaçınmanın tam aracılığına işaret ettiği söylenebilir. Dolayısıyla Yaşantısal kaçınmanın tam aracılığını test eden (Model 3) yapısal model düşük ve yüksek korku düzeyine sahip olan gençler için ayrı ayrı test edilmiş ve elde edilen bulgular Şekil 5 ve Şekil 6’da sunulmuştur. Tam aracı modellerde COVID-19’dan depresyon-anksiyete ve OKB’ye giden doğrudan yordayıcı yollar modellerden çıkarılmıştır.

Şekil 5: Yüksek Korku Düzeyi

Şekil 6: Düşük Korku Düzeyi

Şekil 5 incelendiğinde yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde yaşantısal kaçınmanın COVID-19 korkusu ile depresyon-anksiyete arasındaki ilişkiye ($\beta = .91$, $p < .01$, % 83) ve OKB ile arasındaki ilişkiye ($\beta = .94$, $p < .01$, % 88) tam aracılık ettiği görülmektedir ($\chi^2/df=1.42$, REMSEA: .062, RMR: .033, SRMR: .021, CFI: .99). Model 3'de ulaşılan yordama katsayılarında Model 2'ye göre belirgin bir değişimin ortaya çıkması da tam aracılık ilişkisini güçlendirmektedir. Bu bulgu yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde yaşantısal kaçınmanın depresyon-anksiyete belirtileri ve OKB belirtilerinin gelişmesi bakımından ciddi bir risk faktörü olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Buna karşın düşük düzeyde COVID-19 korkusu olan gençlere ilişkin bulguları gösteren Şekil 6 incelendiğinde yaşantısal kaçınmanın COVID-19 korkusu ile depresyon-anksiyete arasındaki ilişkiye ($\beta = .52$, $p < .01$, % 27) ve OKB ile arasındaki ilişkiye de ($\beta = .52$, $p < .01$, % 27) tam aracılık ettiği görülmektedir ($\chi^2/sd=1.87$, REMSEA: .069, RMR: .061, SRMR: .062, CFI: .99). Bununla birlikte Şekil 5 ve Şekil 6'da elde edilen yordama katsayıları göz önünde bulundurulduğunda yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde elde edilmiş olan yordama katsayılarının düşük düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlere göre belirgin düzeyde farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular yüksek düzeyde korkuya sahip olan gençlerin söz konusu psikolojik rahatsızlıklar bakımından düşük korku düzeyine sahip olan gençlere kıyasla daha ciddi düzeyde risk altında oldukları şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç ve Tartışma

Yüksek ve Düşük Düzeyde COVID-19 Korkusuna sahip olan gençlerde depresyon, Anksiyete ve OKB belirtileri arasında Yaşantısal kaçınmanın aracı rolüne ilişkin bulguların tartışılması

Araştırmadan elde edilen bulgular özetlenecek olursa eğer ulaşılan bulgular iki başlıkta ele alınabilir. Birincisi; Yüksek ve düşük düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerden oluşan her iki grupta da COVID-19 korkusu ile depresyon-anksiyete ve OKB arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu ancak yüksek düzeyde korkuya sahip olanlarda yordama katsayılarının belirgin olarak daha yüksek olduğu bulgusudur. İkincisi ise yaşantısal kaçınma COVID-19 korkusu ile depresyon-anksiyete ve OKB arasındaki ilişkilere her iki grupta da aracılık etmektedir ancak yordama katsayıları yüksek düzeyde korkuya sahip olan gençlerin aleyhine bir duruma işaret etmektedir.

Bu doğrultuda araştırma sonuçları iki farklı şekilde ele alınabilir. Birincisi düşük ve yüksek düzeyli COVID-19 korkusuna sahip olma durumunun gençlerde OKB ve depresyon-anksiyete belirtileri üzerinde ki etkisidir. Araştırma bulguları her iki grupta da COVID-19 korkusunun OKB ve depresyon-anksiyete belirtileri üzerinde pozitif bir yordayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yüksek düzeyli COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde açıklama katsayıları belirgin düzeyde daha yüksektir. Bu bulgu yüksek düzeyde COVID-19 korkusunun gençlerde hem içinde buldukları zaman diliminde hem de ilerleyen yaşamlarında psikolojik rahatsızlıklar bakımından önemli bir risk kaynağı oluşturacağını düşündürmektedir (Liu et al. 2020; Oosterhoff, 2020; Xiang at all. 2020; Wang, 2020; Seçer & Ulaş, 2020; Yao et al. 2020). Başka bir deyişle Gençlerde COVID-19'a bağlı olarak olumsuz durumların ortaya çıkacağına ilişkin yoğun korkunun yaratacağı tedirginliğin OKB ve depresyon-anksiyete semptomlarını tetikleyebileceği anlaşılmaktadır (Liu et al. 2020; Brooks et al., 2020; Oosterhoff, 2020; Park et al., 2020; Yao, et al. 2020). Bu sonuç alanyazındaki sınırlı sayıda araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir (Seçer & Ulaş, 2020; Ornell ve diğ. 2020; Shigemura, et al., 2020). Bununla birlikte alan yazında yer alan çalışmalarda COVID-19 korkusuna sahip olan bireylerin yaşadığı korku düzeyini temel alan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Dolayısıyla yüksek korku

düzeyine sahip olan gençlerin psikopatolojik semptomlar bakımından önemli bir risk taşıdığı ve bu durumun halk sağlığı üzerinde tehdit oluşturduğu açıktır.

Araştırmadan elde edilen ikinci önemli bulgu ise Yaşantısal kaçınmanın COVID-19 korkusu ile OKB ve depresyon-anksiyete arasındaki ilişkilere her iki grupta da tam aracılık ettiği bulgusudur. Ayrıca yaşantısal kaçınmanın tam aracılık rolü yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olan gençlerde düşük düzeyde korkuya sahip olan gençlere kıyasla çok daha belirgin düzeydedir. Bu bulgu yaşantısal kaçınma gösteren gençlerin COVID-19 sürecine bağlı olarak gelişmesi beklenen psikopatolojik semptomlar bakımından daha fazla risk altında oldukları şeklinde yorumlanabilir. Araştırmacılar olumsuz ve travmatik nitelikli çocukluk yaşantılarının ilerleyen yaşamdaki psikolojik rahatsızlıklar açısından önemli bir risk kaynağı olabileceğini ortaya koymuşlardır (Brigs & Price, 2009; Oosterhoff, 2020; Ottenbreit ve Dobson, 2004; Hayes, Strosahl ve Wilson, 2012). Dolayısıyla travmatik nitelikli çocukluk çağı yaşantıları arasında gösterilebilecek olan COVID-19 sürecinin gençlerde OKB ve depresyon-anksiyete vb. psikolojik rahatsızlıkların oluşumuna ortam oluşturabileceği söylenebilir (Liu et al. 2020; Santanello ve Gardner, 2007; Mahaffey ve ark., 2013; Seçer & Ulaş, 2020). Ayrıca, araştırma bulguları hem yüksek düzeyde COVID-19 korkusuna sahip olanlarda hem de düşük düzeyde korku düzeyine sahip olanlarda Yaşantısal kaçınmanın önemli bir belirleyici rolü olduğunu göstermesi ilgili alan uzmanları ve bu yönde politika yapıcılar tarafından göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır. Buna ek olarak özellikle yüksek düzeyde korku düzeyine sahip olan ergenlerde yaşantısal kaçınmanın oluşturduğu risk faktörünün düşük düzeyli korkuya sahip olanlara göre neredeyse iki kat daha fazla oluşunun da göz ardı edilmemesi ve ilerleyen süreçte olası rahatsızlıkların önlenmesi bakımından göz önünde bulundurulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde iki hususunda ayrıca önemli olduğu düşünülmektedir. Birincisi analiz sürecinde aracılık ilişkilerinin test edilmesi yoluyla problemin doğasının daha iyi anlaşılmasına ilişkin kanıtlar sunulması ve ikincisi de düşük ve yüksek düzeyde korkuya sahip olan gençlerin birbirinden ayrılarak analiz edilmesi ve karşılaştırılmasının hem araştırma sürecinde II. Tip hatanın önlenmesine hem de problemin doğasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, salgınlar bütün popülasyonu asla eşit düzeyde etkilemez ve olası eşitsizlikler her zaman enfeksiyonların yayılmasını hızlandırabilir (Yao et al. 2020). Bu anlamda COVID-19 salgınında ruh sağlığı problemleri ve belirtileri olan gençlere yeterli ve gerekli dikkatin gösterilmesinin daha ciddi halk sağlığı problemlerinin önlenmesi noktasında ciddi kazanımlar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bulguları sahip olduğu sınırlılıklar bağlamında değerlendirilmelidir. Öncelikle araştırmanın ilişkisel ve kesitsel olması ve ayrıca örneklem sürecinin önemli oranda uygun (convenient) örnekleme dayanması nedeniyle neden-sonuç ilişkilerinin ortaya konulması bakımından önemli bir sınırlılık içermektedir. Ayrıca örneklem içerisinde klinik bir grubun bulunmaması da bir sınırlılık olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca ergenlerin yalnızca öz bildirimlerine dayanan niteliklerinin ölçülmesi de önemli bir sınırlılıktır. Bu nedenle sonraki araştırmalarda veri ve yöntem çeşitlemesi (trangulation) yoluyla hem kendilerinin hem de ebeveynlerinin görüşlerini de içeren karma araştırma yaklaşımının tercih edilmesi daha geniş bir perspektif sunabilir. Bir diğer sınırlılık olarak araştırma bulgularının yalnızca Türk örneklemden gelen ergenlerle yürütülmüş olmasıdır. Benzer bir sürecin farklı kültür ve ülkelerde de yürütülmesinin ergenlerde OKB semptomlarının anlaşılması bakımından alan yazına önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Araştırma sonuçlarının psikiyatristler, psikologlar ve ilgili politika yapıcılar için önemli etkileri olacağı değerlendirilmektedir. COVID-19 sürecinin olumsuz yansımalarının giderek ağırlaştığı günümüzde salgının ikincil sonuçlarının ön plana çıkarılmasının ve gençlerde yine salgına bağlı olarak gelişmesi muhtemel psikolojik rahatsızlıkların doğasının anlaşılması ve bu yönde önleme ve tedavi planlarının oluşturulmasına katkı sağlanması beklenmektedir. Buna ek olarak, özellikle salgın sürecinden önemli düzeyde etkilenmelerine karşın göz ardı edilen gençlere yönelik yeni araştırma fikirlerinin oluşumuna da katkı sağlanması beklenmektedir.

Yazar Katkısı

İlgili alan yazın incelemesi sonucunda araştırma fikrinin ortaya konulması sürecinde HV ve KK ortak hareket etmişlerdir. Araştırma prosedürlerinin tamamlanması sürecini HV takip etmiştir. Veri toplama sürecinde üç yazar birlikte hareket etmiştir. Online olarak toplanan verilerin SPSS ortamına aktarılması ve analiz için uygunluğunun ve parametrik test koşullarının incelenmesi KK tarafından yapılmıştır. Veri analizi ve raporlama işlemleri ise KK ve HV tarafından tamamlanmıştır. Çalışmanın yazım sürecinde ise giriş ve tartışma kısmı önemli oranda HV ve KK tarafından tamamlanmış ve KK bu sürece katkı sağlamıştır. Yöntem ve Bulgular başlıkları ise HV tarafından yazına hazırlanmış ve HV tarafından katkı sağlanmıştır. Tartışma kısmı ise üç yazarın birlikte oluşturdukları bir kısımdır.

Kaynaklar

- Ahorsu, D.K., Lin, C.Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M.D., & Pakpour, A.H. (2020). The Fear of COVID-19 Scale: Development and Initial Validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*:1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8>
- Ay, I., Seçer, I., & Şimşek, M.K. (2017). Adapting depression and anxiety questionnaire for children into Turkish: Reliability and validity studies. *International Education Studies*, 10(3), 185-193. <https://doi.org/10.5539/ies.v10n3p185>
- Banerjee, D. (2020). The other side of COVID-19: Impact on Obsessive Compulsive Disorder (OCD) and Hoarding. *Psychiatry Research*. 288,112966. doi:10.1016/j.psychres.2020.112966
- Briggs, E.S., & Price, I.R. (2009). The relationship between adverse childhood experience and obsessive-compulsive symptoms and beliefs: The role of anxiety, depression, and experiential avoidance. *Journal of Anxiety Disorders*, 23(8),1037-1046. doi:10.1016/j.janxdis.2009.07.004
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227),912-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
- Dalton, L., Rapa, E., & Stein, A. (2020). Protecting the psychological health of children through effective communication about COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(5), 346-347. doi: 10.1016/S2352-4642(20)30097-3
- Ebesutani, C., Reise, S. P., Chorpita, B. F., Ale, C., Regan, J., Young, J., Higa-McMillan, C., & Weisz, J. R. (2012). The Revised Child Anxiety and Depression Scale-Short Version: Scale reduction via exploratory bifactor modeling of the broad anxiety factor. *Psychological Assessment*, 24(4), 833–845. <https://doi.org/10.1037/a0027283>
- Foa, E., Coles, M., Huppert, J., Pasupuleti, R., Franklin, M., & March, J. (2010). Development and Validation of a child version of the obsessive compulsive inventory. *Behavior Therapy*, 41(1), 121–132. doi: 10.1016/j.beth.2009.02.001.
- Golberstein, E., Wen, H., & Miller, B. F. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) and mental health for children and adolescents. *JAMA pediatrics*.
- Gravetter, F., & Wallnau, L. (2014). *Essentials of Statistics for the Behavioral Sciences*, 8th Edn Belmont. CA: Wadsworth.
- Hayes, S.C., Strosahl, K.D., & Wilson, K.G. (2012). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change* New York: Guilford Press.
- Hayes, S.C., Wilson, K.W., Gifford, E.V., Follette, V.M., & Strosahl, K. (1996). Experiential avoidance and behavioral disorders: A functional dimensional approach to diagnosis and treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(6),1152-1168. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.64.6.1152>
- Lin, C. Y. (2020). Social reaction toward the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *Social Health and Behavior*, 3(1), 1.
- Liu, C., Marchewka, J. T., Lu, J., & Yu, C. S. (2005). Beyond concern—a privacy-trust-behavioral intention model of electronic commerce. *Information & Management*, 42(2), 289-304.
- Liu, J. J., Bao, Y., Huang, X., Shi, J., & Lu, L. (2020). Mental health considerations for children quarantined because of COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(5), 347-349.
- Mahaffey, B.L., Wheaton, M.G., Fabricant, L.E., Berman, N.C., & Abramowitz, J.S. (2013). The contribution of experiential avoidance and social cognitions in the prediction of social anxiety. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 41(1), 52-65. <https://doi.org/10.1017/S1352465812000367>
- Oosterhoff, M. (2020). Verspreid GGZ-kennis via sociale media. *Kind & Adolescent Praktijk*, 19(1), 42-44.
- Ornell, F., Schuch, J. B., Sordi, A. O., & Kessler, F. H. P. (2020). “Pandemic fear” and COVID-19: Mental health burden and strategies. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 00:000-000. <https://doi.org/10.1590/1516-4446-2020-0008>
- Ottenbreit, N. D., & Dobson, K. S. (2004). Avoidance and depression: the construction of the Cognitive–Behavioral Avoidance Scale. *Behaviour research and therapy*, 42(3), 293-313. doi: [10.1016/S0005-7967\(03\)00140-2](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(03)00140-2)
- Pakpour, A. H., & Griffiths, M. D. (2020). The fear of COVID-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*.
- Park, S.C., & Park, Y.C. (2020). Mental health care measures in response to the 2019 novel coronavirus outbreak in Korea. *Psychiatry Investigation*, 17(2),85-6. doi: 10.30773/pi.2020.0058
- Reardon, S. (2015). Ebola's mental-health wounds linger in Africa: Health-care workers struggle to help people who have been traumatized by the epidemic. *Nature*, 519(7541), 13-15.
- Sahdra, B.K., Ciarrochi, J., Parker, P., & Scrucca, L. (2016). Using genetic algorithms in a large nationally representative American sample to abbreviate the Multidimensional Experiential Avoidance Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 7,189. doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00189

- Santanello, A.W., & Gardner, F.L. (2007). The role of experiential avoidance in the relationship between maladaptive perfectionism and worry. *Cognitive Therapy and Research*, 30(3),319-332. <https://doi.org/10.1007/s10608-006-9000-6>
- Seçer, İ. (2014). Analysis of the Relations between Obsessive Compulsive Symptoms and Anxiety Sensitivity in Adolescents with Structural Equation Modeling. *Education & Science/Eğitim ve Bilim*, 39(176).355-367. DOI: 10.15390/EB.2014.3516
- Seçer, İ. (2014). Adapting the child version of obsessive-compulsive inventory into Turkish: The study of reliability and validity. *Education and Science*, 39(176), 355-367. doi: 10.15390/EB.2014.3516
- Seçer, İ. (2015). Practical Data Analysis with SPSS and LISREL (2nd Edition). Ankara: Anı Publishing.
- Seçer, İ., & Ulaş, S. (2020). The mediator role of academic resilience in the relationship of anxiety sensitivity, social and adaptive functioning, and school refusal with school attachment in high school students. *Frontiers in Psychology*, 11,557. doi: 10.3389/fpsyg.2020.0055
- Seçer, İ. & Ulaş, S. (2020). An Investigation of the Effect of COVID-19 on OCD in Youth in the Context of Emotional Reactivity, Experiential Avoidance, Depression and Anxiety. *International Journal of Mental Health and Addiction*. doi.org/10.1007/s11469-020-00322-z
- Shigemura, J., Ursano, R.J., Morganstein, J.C., Kurosawa, M., & Benedek, D.M. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: Mental health consequences and target populations. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 74(4):281-82. doi: 10.1111/pcn.12988
- Shultz, J. M., Cooper, J. L., Baingana, F., Oquendo, M. A., Espinel, Z., Althouse, B. M., ... & Mazurik, L. (2016). The role of fear-related behaviors in the 2013–2016 West Africa Ebola virus disease outbreak. *Current Psychiatry Reports*, 18(11), 104. <https://doi.org/10.1007/s11920-016-0741-y>
- Stein, A., Lehtonen, A., Harvey, A. G., Nicol-Harper, R., & Craske, M. (2009). The influence of postnatal psychiatric disorder on child development. *Psychopathology*, 42(1), 11-21.
- Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). Using Multivariate Statistics, 6th Edn. Boston: Pearson
- Trochim, W. M., & Donnelly, J. P. (2006). Research methods knowledge base. 2006. Mason, OH: Atomic Dog Publishing.
- Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J., & Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *The Lancet*, 395(10228), 945-947.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1729. doi: 10.3390/ijerph17051729
- Wang, Y., McKee, M., Torbica, A., & Stuckler, D. (2019). Systematic literature review on the spread of health-related misinformation on social media. *Social Science & Medicine*, 240,112552. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112552>
- World Health Organization (WHO). (2020). Coronavirus disease (COVID-2019): Situation report-54. Available on: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200314-sitrep-54-covid-19.pdf?sfvrsn=dcd46351_2.2
- Yao, H., Chen, J. H., & Xu, Y. F. (2020). Rethinking online mental health services in China during the COVID-19 epidemic. *Asian journal of psychiatry*, 50, 102015.
- Xiang, Y. T., Yang, Y., Li, W., Zhang, L., Zhang, Q., Cheung, T., & Ng, C. H. (2020). Timely mental health care for the 2019 novel coronavirus outbreak is urgently needed. *The Lancet Psychiatry*, 7(3), 228-229. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30046-8](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30046-8)